

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

**ШЕВЧЕНКО
ОЛЕКСАНДР ОКСЕНЬТІЙОВИЧ**

**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США І СРСР
(історико-юридичне порівняльне дослідження)**

**Спеціальність: 12.00.01. - теорія та історія держави
та права, історія політичних
і правових вчень**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття вченого ступеня
доктора юридичних наук**

Київ - 1995

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

**ШЕВЧЕНКО
ОЛЕКСАНДР ОКСЕНЬТІЙОВИЧ**

**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США І ЄСРР
(історико-юридичне порівняльне дослідження)**

**Спеціальність: 12.00.01. - теорія та історія держави
та права, історія політичних
і правових вчень**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття вченого ступеня
доктора юридичних наук**

Київ - 1995

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі права юридичного факультету Тараса Шевченка.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00761262 (0)

ОФІЦІЙНІ ОПОНЕНТИ:

КОПЕЙЧИКОВ В.В., доктор юридичних наук, професор
ТИХОНОВА Є.А., доктор юридичних наук, професор
ГОНЧАР Б.М., доктор історичних наук

ПРОВІДНА ОРГАНІЗАЦІЯ — Львівський державний університет ім.Івана Франка

Захист відбудеться «3» листопада 1995 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 068.18.17 при Київському університеті ім.Тараса Шевченка за адресою: Київ-17, вул Володимирська, 60, ауд. 292

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету ім.Тараса Шевченка

Автореферат розіслано «3» X 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор юридичних наук,
професор

Н.С.Кузнєцова

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

АКТУАЛЬНІСТЬ І СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ТЕМИ ДИСЕРТАЦІЇ.

Дослідження механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР, наукове осмислення зовнішніх функцій обох держав, практики реалізації їх зовнішньої політики має теоретичне і практичне значення і виходить далеко за рамки проблематики, поставленої автором дисертаційної роботи.

Механізм формування зовнішньої політики є як класово-соціальним, так і національним і визначається політичною системою суспільства, у першу чергу такими її елементами як держава, партії, різноманітні громадські організації, військово-промисловий комплекс, лоббі та іншими соціально-політичними чинниками, а структура і механізм дії органів держави по реалізації зовнішньої політики визначаються Основним законом та іншими нормативними актами, або політичною волею представників панівного класу суспільства.

Якщо процес формування і механізм реалізації американської зовнішньої політики визначались інтересами класів і різноманітних груп населення, тобто всього народу, то у Радянському Союзі вони визначались інтересами класу номенклатури. Зовнішня політика Сполучених Штатів і Радянського Союзу формувалась і проводилась у життя також з урахуванням співвідношення сил на міжнародній арені, позиції окремих країн світу по відношенню до тих чи інших міжнародних подій.

Система механізмів впливу на формування зовнішньої політики США і СРСР багато в дечому співпадала з політичною системою та деякими іншими чинниками. Це так зване «інтрасоцієтальне» середовище, яке знаходиться у рамках того чи іншого суспільства і країни. Існує також і «екстрасоцієтальне» /зовнішнє/ середовище, яке знаходиться за рамками окремого суспільства і країни і теж впливає на формування зовнішньої політики.

Оточуюче зовнішнє середовище, перебуваючи у взаємному зв'язку і взаємодії із політичною системою, пост-

ійно здійснює на неї вплив, а остання на середовище. Реагуючи відповідним чином на всі імпульси, що надходять до неї із оточуючого середовища, політична система, якщо вона не є статичною, а еволюціонує, може сама корегувати свою поведінку. Особливо наглядно таке корегування проявлялось при формуванні і реалізації зовнішньої політики США, чого не можна сказати про політику СРСР. Швидка реакція американської політичної системи на зміну співвідношення сил як у середині країни, так і в усьому світі і окремих регіонах та країнах вела до ефективної її адаптації і мобільності, до більш витончених способів захисту як суто американських інтересів, так і всієї світової капіталістичної системи.

Процес формування і механізм реалізації зовнішньої політики США і СРСР розвивався, таким чином, як у системі своїх суспільств, так і у системі міжнародних відносин. Разом з тим держава має відносну самостійність, проте в цілому вона проводить політику, спрямовану на забезпечення інтересів всього населення країни, як це було в США, або якоїсь однієї групи, як це було в СРСР. Тому, розглядаючи державно-правовий механізм формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР, автор досліджував не лише формальну структуру і законодавчо закріплені функції органів влади і управління, але й реально діючі пружини влади, процес надходження і обробки інформації, прийняття рішень, їх реалізацію, роль у цьому державних органів та окремих політичних діячів.

Необхідність дослідження питань формування і здійснення зовнішньої політики США і СРСР пояснюється тим, що минуле все ще у значній мірі впливає на сучасне, його вивчення дає можливість у майбутньому уникати конфронтаційних ситуацій, що можуть знищити не лише державу, але й націю чи народ.

Джерельну базу дослідження з проблем зовнішньої політики США склали в першу чергу офіційні документальні публікації законодавчої і виконавчої влад.

До найважливіших, використаних автором дослідження, відносяться документи конгресу, зокрема, вісник «Конгреснл Рекорд», матеріали слухання комітетів з іноземних справ, з військових і розвідки, звіти комісії і підкомісії конгресу, а також сенаторів і членів палати представників про візити до різних країн світу.

Цінним джерелом у дослідженні процесу формування і механізму реалізації зовнішньої політики США є офіційно опубліковані матеріали канцелярії президента у серії «Щотижневе зібрання президентських документів», а також збірники виконавчих указів і наказів президентів.

Важливим джерелом у вивченні формування американської зовнішньої політики є «Бюлетень державного департаменту Сполучених Штатів» матеріали якого оцінюють ситуацію у країнах і регіонах світу, дають уяву про форми і методи діяльності американської дипломатії.

Тексти договорів, конвенцій і угод Сполучених Штатів з іншими державами публікуються у періодичному виданні «Договори і інші міжнародні акти Сполучених Штатів» і у серії «Договори і інші міжнародні акти».

Дані про діяльність дипломатії Сполучених Штатів у різних регіонах світу знаходяться у щорічних зібраннях резолюцій, стенограм, звітів і доповідей експертів Організації Об'єднаних Націй.

Важливим джерелом у дослідженні проблем, поставлених автором, є публікації документів президентів та їх виступів, а також виступів державних секретарів, членів конгресу, інших політичних діячів, мемуари колишніх президентів, державних секретарів та міністрів.

Із широкого кола американських джерел маємо вирізнити матеріали конференцій і симпозиумів, що проводились науково-дослідницькими центрами США, а також колективні розробки, підготовлені на замовлення урядових організацій політико-академічним комплексом США.

Джерельна база дослідження суті зовнішньої політики Радянського Союзу, механізму її формування і реалізації є досить вузькою. Авторіві роботи не вдалося скористатися архівними матеріалами зовнішньої політики СРСР. Щоб приховати експансіоністську суть зовнішньої політики СРСР, дослідників не допускали до дипломатичних документів з 1917 року.

Не дивлячись на те, що з березня 1992 року Центр зберігання сучасної документації у Москві, у якому знаходяться архіви ЦК КПРС, відкрив для дослідників частину своїх фондів, міжнародні документи — з питань армії, оборони, дипломатичних відносин та інших — є супертаємними. Так званий «Кремлівський архів», колишній архів Президента СРСР, де зберігаються документи Політбюро з 1919 року, особисті фонди видатних партійних діячів, генеральних секретарів теж поки що не відкрито для дослідників.

З питань формування і механізму реалізації радянської зовнішньої політики автор дослідження використав лише ті документи, які були опубліковані в окремих збірниках з питань зовнішньої політики СРСР. Чимало фактичного матеріалу автор використав, вивчаючи періодичну пресу Радянського Союзу, Сполучених Штатів та інших країн світу.

Дослідження політичного і державно-правового механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР вимагало від автора уважного вивчення наукових праць з питань теорії держави і права, історії політичних і правових вчень, державного і міжнародного права, політології, а також зовнішньої політики, дипломатії і міжнародних відносин. У своїй роботі дисертант спирався на досягнення цих наук у вивченні американської і радянської політичної систем, зовнішніх функцій держав США і СРСР, процесу політичного формування і механізму державно-правової реалізації як американської, так і радянської зовнішньої політики взаємодії зовнішньополітичних відомств з іншими

структурними елементами політичної організації. Наукові праці з вищевказаних наук послужили авторові дисертації теоретичною базою для науково обгрунтованих висновків. Чільне місце у цьому займають праці таких авторів, як Арбатов Г.А., Буткевич В.Г., Беглов І.І., Василенко В.А., Громико А.А., Гончар Б.М., Денисов В.М., Жидков О.А., Зайчук О.В., Забігайло В.К., Кокошин А.А., Кокорев А.А., Козюбра М.І., Копейчиков В.В., Лукашук І.І., Мішін А., Марченко М.Г., Овінников Р.С., Трофіменко Г.А., Тихонова Є.А., Цветков Г.М., Черніловський З.М., Шлепаков А.М., Яковлев М.М., Якушик В.М. та багатьох інших.

Як радянські, так і американські дослідники приділяли чимало уваги вивченню різноманітних аспектів зовнішньої політики США і СРСР. Проте історико-правові аспекти формування і механізму реалізації зовнішньої політики США і СРСР не стали об'єктом спеціального дослідження. Область аналізу радянських дослідників як правило не виходила за межі загальноісторичної проблематики. Історія радянської держави розглядалася ними головним чином як частина політичної історії революції та комуністичної партії.

Узагальнюючі праці по дослідженню політичного і державно-правового механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР відсутні, хоча комплексне вивчення формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР має як практичне, так і суто теоретичне значення. Тому предметом цього дослідження є зовнішні функції держав США і СРСР, процес формування основного засобу їх здійснення, роль політичного і державно-правового механізму у формуванні і реалізації зовнішньої політики США і СРСР головним чином у період після другої світової війни.

МЕТОЮ дисертації є дослідження суті зовнішніх функцій держав США і СРСР, впливу елементів їх політичних систем на формування зовнішньої політики, процесу прийняття зовнішньополітичних рішень як

формальними, так і неформальними органами влади і управління, співвідношення їх ролі у цьому процесі, динаміки функціонування їх зовнішньополітичних органів. У цьому зв'язку вирішувались такі конкретні завдання:

— вияснити характер зовнішньої політики США і СРСР;

— дослідити як класичні, так і специфічні функції держав США і СРСР та засіб їх реалізації, роль інтрасоціетального і екстрасоціетального середовищ у формуванні американської і радянської зовнішньої політики, процес політичного і державно-правового формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР;

— проаналізувати співвідношення ролі формальних і неформальних органів влади і управління у формуванні і реалізації зовнішньої політики США і СРСР, практику реалізації зовнішньополітичних рішень.

Автор приділив головну увагу дослідженню питань формування і механізму реалізації зовнішньої політики США і СРСР на прикладі їх взаємних відносин, та їх політики в окремих регіонах земної кулі.

Метою даного дослідження є також розробка і формування наукових висновків, що стосуються зовнішніх функцій американської і радянської держав, політичного і державно-правового механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР.

Розуміючи, що загальні закономірності і конкретні особливості формування зовнішньополітичного курсу у той чи інший історичний період визначаються реальним співвідношенням сил як у середині країни, так і на міжнародній арені, автор взяв цю проблему однією із цілей свого дослідження. Здійснення, реалізація зовнішньополітичних настанов через державно-правовий механізм, співвідношення ролі законодавчої влади у формуванні і реалізації зовнішньої політики є другою головною проблемою, що була у центрі уваги автора.

Автор намагався знайти новий, нетрадиційний підхід до вивчення широкого комплексу проблем, що стосуються складних, неоднозначних та інколи досить протиречних взаємозв'язків між політичною системою, екстрасоцієтальним середовищем і зовнішньою політикою США і СРСР і дійшов висновку, що елементи американської політичної системи є важливими, проте не єдиними факторами, що визначили зовнішню політику США. На противагу США в СРСР такий елемент радянської політичної системи як комуністична партія, вірніше, її керівні органи, був єдиним визначальним фактором формування зовнішньої політики.

Проведений автором роботи аналіз дозволив виявити специфіку детермінації американської зовнішньої політики національними та гуманітарними інтересами США, а радянської — класовими та ідеологічними інтересами КПРС. Автор дослідив роль КПРС у формуванні зовнішньої політики СРСР, виявив специфіку функціонування його формальних зовнішньополітичних органів.

На думку автора такий комплексний порівняльний аналіз формування і реалізації американської і радянської зовнішньої політики дозволяє краще зрозуміти деякі принципіальні особливості поведінки США і СРСР на міжнародній арені.

МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР базується на діалектичній моделі дійсності і полягає у виділенні того, що є найсуттєвішим і основним для тієї чи іншої системи. Автор застосував такі загальні та спеціальнонаукові методи як аналіз та синтез, формально-логічний, системно-функціональний, статистичний, історико-правовий, логічний метод, метод прогнозування та інші.

У дисертації використано як метод системний аналіз, суть якого полягає у цілісному сприйнятті об'єкта дослідження і всебічному аналізі зв'язків між окремими

елементами у рамках широкого цілого. У дослідженні ролі поведінки окремих груп населення та осіб при формуванні і реалізації американської і радянської зовнішньої політики автор використовував біхейвористський метод.

Особливістю порівняльного методу, яким користувався автор, є те, що він дозволив установити як подібність, так і різницю у механізмі формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР.

НАУКОВА НОВИЗНА РОБОТИ.

Наукова новизна роботи визначається тим, що в ній на принципіально новій, широкій документальній базі вперше проаналізовано зовнішні функції держав США і СРСР, вивчено у комплексі вплив інтрасоцієтального середовища на формування американської і радянської зовнішньої політики, процес її політичного формування і державно-правовий механізм реалізації, зроблено важливі теоретичні висновки.

У дисертації висунуто ряд положень, які є новими і, можливо, полемічними по відношенню до деяких усталених уявлень про характер зовнішніх функцій буржуазної і соціалістичної держави, особливості ролі елементів політичної системи і зовнішнього середовища у процесі формування зовнішньої політики США і СРСР, виключну роль КПРС у формуванні радянської зовнішньої політики, співвідношення ролі законодавчої і виконавчої влад у формуванні американської зовнішньої політики, формальну роль радянських зовнішньополітичних органів у формуванні політики СРСР, про класову суть вищих органів влади і управління СРСР. І, накінець, наукова новизна визначається введенням у вітчизняну історико-правову науку нових термінів, а також деяких раніше не використовуваних джерел і фактичного матеріалу, осягнуто значне коло проблем, які до цього часу не розроблялись історико-правовою і всіма політико-юридичними науками або ж вивчені у явно недостатній мірі.

Проведене дослідження дало можливість авторові сформулювати і обґрунтувати висновки, які виносяться на захист:

— зовнішні функції держави США полягали у захисті національних інтересів, тоді як зовнішні функції держави СРСР — у захисті інтересів класу номенклатури;

— функції розширення і захисту національних інтересів США здійснювались головним чином ненасильницькими засобами, а СРСР — силовими;

— еволюційна демократизація американської політичної системи сприяла появі нових зовнішніх функцій держави США гуманітарного характеру, тоді як такі функції у держави СРСР з'явилися тільки на початку перебудови;

— участь у процесі формування зовнішньої політики США брали усі елементи американської політичної системи, у Радянському Союзі — тільки комуністична партія в особі її центральних партійних органів;

— американське інтрасоцієтальне середовище, що визначало зовнішню політику США, формувалось не тільки елементами політичної системи, але й засобами масової інформації; воно формувалось також під впливом громадських ідеалів і норм моралі;

— радянське інтрасоцієтальне середовище формувалось виключно класом номенклатури, який розробляв і впроваджував у життя ідеї, зафіксовані у програмі комуністичної партії та інших партійних документах;

— екстрасоцієтальне середовище, яке впливало на характер зовнішньої політики США і СРСР, формувалось головним чином зовнішньою політикою двох держав;

— американська політична система забезпечувала участь у формуванні зовнішньої політики країни різноманітним верствам населення; радянська політична система — тільки класові номенклатури;

— у Сполучених Штатах створення, структурна побудова і регламентація функціонування зовнішньополі-

тичних органів держави здійснювались на базі Конституції та законодавчих актів конгресу;

— створення, структура і функціонування зовнішньополітичних органів радянської держави здійснювались вольовим рішенням центральних партійних органів;

— принцип «розподілу влад», який у США перетворився у систему «стримувань і противаг» був реальним механізмом через який не тільки захищались національні інтереси країни, але й забезпечувалась можливість різноманітним верствам суспільства здійснювати вплив на формування зовнішньої політики; у Радянському Союзі принцип «розподілу влад» був відсутній, оскільки вся повнота влади концентрувалась у руках центральних партійних органів;

— зовнішньополітичний механізм формування і реалізації зовнішньої політики США включав як законодавчу, так і виконавчу гілки влади; в СРСР він включав у першу чергу центральні партійні органи і в другу - державні зовнішньополітичні органи, головним чином силові;

— зовнішньополітичний механізм США за своєю внутрішньою організацією був механізмом державним, а за способом регламентації — механізмом правовим;

— формування і реалізація зовнішньої політики СРСР здійснювалась поза Основним законом.

Практична цінність роботи полягає у тому, що результати дослідження механізму формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР, факти, що мають у ній місце, положення і висновки можуть бути основою для вивчення механізму формування і реалізації зовнішньої політики взагалі, що може бути цінним у роботі зовнішньополітичних органів незалежної України. Матеріали дисертації можуть використовуватися в навчальному процесі при читанні курсу лекцій з історії держави і права, теорії держави і права, державного права та деяких інших галузей права. Це дослідження являє також інтерес для всіх тих, хто цікавиться історією міжна-

родних відносин, механізмом формування і реалізації зовнішньої політики.

Основні положення і висновки дисертації були предметом обговорення на республіканських і міжвузівських наукових конференціях з проблем зовнішньої політики США і СРСР. По темі дисертації автором опубліковані монографії, брошури, статті загальним обсягом понад 40 друк.арк. Матеріали дисертації використовуються в учбовому процесі на юридичному факультеті Київського університету ім. Тараса Шевченка.

СТРУКТУРА РОБОТИ. Дисертація складається із вступу, трьох глав, висновків та переліку наукових джерел, використаних у процесі написання дисертації.

ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, мета, предмет і структура дослідження, наукова новизна, методологія і методика дослідження, практичне значення роботи, сформульовані положення, які виносяться на захист.

У першій главі досліджуються зовнішні функції держав США і СРСР, зазначається, що вони найменш розроблені суспільними науками. Зарубіжні автори взагалі не досліджували зовнішні функції держави, а вказують тільки на законодавчу, виконавчу і судову функції, які є не що інше, як основні форми здійснення функції держави.

Зовнішні функції держави не були об'єктом спеціального дослідження. Недооцінка їх позначається майже на всіх юридичних науках.

Зовнішні функції, являючись діяльністю однієї держави у взаємовідносинах з іншими державами, здійснюються постійно і безперервно, міняючи форми її діяльності. Тип держави визначає як внутрішні, так і зовнішні функції, надає їм соціально-політичну визначеність, яка проявляється у практичній внутрішньополітичній і зовнішньополітичній діяльності.

Внутрішні і зовнішні функції держави тісно взаємодіють і виступають як елементи єдиної системи. Зміни,

що можуть відбутися у змісті однієї із функцій держави, ведуть до змін і в іншій функції.

Автор дійшов висновку, що виникнення у Сполучених Штатах громадянського суспільства, поява соціалістичної системи держав, розвал колоніальної системи вплинули на зміну зовнішніх функцій американської держави. У основі зовнішньої функції держави США знаходився захист не вузько класових інтересів, а інтересів всього американського суспільства та суспільств інших капіталістичних країн. Поскільки інтереси всіх верств американського суспільства не завжди співпадали, то держава виступала як арбітр, аналізуючи, відбираючи і враховуючи ці інтереси і реалізуючи їх як основні національні інтереси.

Формально основним принципом Радянського Союзу у відносинах із розвиненими капіталістичними країнами був принцип політики мирного співіснування, як форми класової боротьби на міжнародній арені. Практична реалізація цього принципу через зовнішню політику переслідувала експорт революції. Тому найголовнішою зовнішньою функцією радянської держави було звуження, і, навіть, знищення капіталістичної системи, намагання втягти інші країни у соціалістичну систему господарювання, здійснити територіальну експансію і тим самим встановити панування класу номенклатури у світовому масштабі.

Порівняльне дослідження зовнішніх функцій держав США і СРСР дозволяє автору зробити висновок, що вони були діаметрально протилежними.

Форми реалізації зовнішніх функцій держав США і СРСР мало у чому відрізнялись. Вони поділяються на військові і мирні, яким відповідають війна і дипломатія. Між цими двома формами реалізації зовнішніх функцій держави існує тісний зв'язок, оскільки обидві ці форми мають одну і ту ж основу, змінюють одна одну, слугують одній меті — розширенню і зміцненню національних або класових позицій на міжнародній арені.

Діяльності держави по реалізації зовнішніх функцій підпорядковано роботу майже всієї системи її органів. Але їх роль у реалізації тієї чи іншої зовнішньої функції не однакова. Одні з них безпосередньо беруть участь у реалізації зовнішніх функцій, інші опосередковано.

Дипломатія, наприклад, здійснюється через органи зовнішніх зносин, форми діяльності яких проявляються у заключенні міжнародних договорів і угод, участі у роботі міжнародних організацій, веденні переговорів, обміні нотами, проведенні конгресів та конференцій, безпосередньому веденні переговорів, представництві всієї країни. Дипломатія може бути відкритою і таємною і є найважливішим засобом у здійсненні зовнішніх функцій держави.

Органи зовнішніх зносин поділяються на внутрішньо-державні і зарубіжні. У свою чергу внутрішньо-державні органи діляться на конституційні, права і повноваження яких визначається конституцією, та конвенційні, права і повноваження яких випливають із міжнародних конвенцій. Норми міжнародного права, що встановлюються за допомогою дипломатії, також є важливим засобом досягнення зовнішньополітичних цілей тієї чи іншої держави.

Зарубіжні органи діляться на дипломатичні (посольство, консульство, місії, атташат, представництва при міжнародних організаціях) і недипломатичні (збройні сили, представники з питань торгівлі, науки, техніки, культури).

Дипломатична практика США і СРСР свідчить, що обидві країни використовували їх військову, економічну та науково-технічну могутність. Проте у період після другої світової війни найважливішу роль у американській і радянській дипломатії відігравали політичні засоби, які є специфічним інструментом міжнародних відносин.

Сполучені Штати використовували свій політичний вплив на світовій арені для об'єднання всіх антикому-

ністичних сил у коаліцію, спрямовану проти Радянського Союзу та інших соціалістичних країн; у свою чергу, Радянський Союз прагнув об'єднати всі антиімперіалістичні сили проти США та інших капіталістичних країн. Якщо американська дипломатія підтримувала військово-економічне та політичне посилення країн Спільного ринку та Японії, вважаючи, що вони можуть стати силою, що протистоїть Радянському Союзу, то радянська дипломатія прагнула об'єднати соціалістичні країни у табір, що протистоїть імперіалістичному наступові, і залучити до цього протистояння країни, що звільнилися від колоніалізму, протипоставити їх капіталістичним країнам.

Важливим засобом як американської, так і радянської дипломатії у досягненні вищезгаданих цілей було членство США і СРСР в ООН та інших міжнародних організаціях, наявність їх представництв за рубежем. Як американські, так і радянські посольства активно втручались у внутрішні справи інших країн.

Особливою формою дипломатії США і СРСР була робота посадових осіб, їх зовнішньополітичних органів із представниками зарубіжних держав, яких запрошували нанести візит, чи самі відвідували інші країни. Під час таких зустрічей відбувався обмін думками і узгоджувалась політика з певних питань, досягались конкретні результати, що фіксувались у спільних комюніке та угодах.

Новим елементом американської дипломатії стали з 1975 р. щорічні зустрічі керівників семи розвинених капіталістичних країн, на яких окрім економічних питань розглядались питання і політичні. Радянська дипломатія використовувала політичні консультації з керівниками країн Варшавського Договору та країн Ради економічної взаємодопомоги.

Особливим засобом американської дипломатії був також відкритий виклад президентом чи іншою посадовою особою погляду американського уряду на ті чи інші події у світі, цілей і намірів Сполучених Штатів на

міжнародній арені. Формою оприлюднення були прес-конференції, щоденні зустрічі прес-секретарів із представниками преси, інтерв'ю, виступи по радіо та телебаченню. Така форма створювала образ відкритості американської дипломатії, а тому її називали публічною дипломатією. Вона давала можливість залучати до участі у зовнішньополітичному процесі широкі верстви населення, представляти американську зовнішню політику як вираження волі всього американського народу.

Реакція радянського керівництва на ті чи інші події в світі викладалась у заявах Радянського Уряду та ТАРС. Ю.В.Андропов вдавався до заяв Генерального секретаря ЦК КПРС. Така форма підкреслювала таємничість і непередбаченість дій радянського керівництва, відірваність радянських правлячих кіл від широких мас населення.

Як американська, так і радянська дипломатії використовували для досягнення своїх цілей на міжнародній арені переговори. Практика їх ведення свідчить, що і США, і СРСР вели їх з позиції сили, особливо стосовно один одного, а Радянський Союз і по відношенню до інших країн. Обидві країни при веденні переговорів вдавалися до різноманітних маніпуляцій та хитрощів: штучному зв'язуванню питання, що обговорювалось з іншими, що не стояло на порядку денному переговорів. Сполучені Штати вдавалися до передачі інформації до преси з тим, щоб підкріпити свою позицію громадською думкою, до посилянь на думку сенаторів і конгресменів, або ж на позицію обох палат конгресу в цілому.

Якщо американські політичні діячі спирали дипломатію на збройні сили і економічний потенціал Сполучених Штатів, то радянські — головним чином на військовий потенціал СРСР. Не дивно, що серед функцій радянської держави військова форма займала надзвичайне місце в реалізації зовнішньої політики країни.

Формами реалізації військової сили як засобу американської і радянської зовнішньої політики були війна,

загроза використання сили і устрашіння у досягненні зовнішньополітичних цілей розглядалась у США і СРСР як важливий засіб забезпечення успіху дипломатії. Отже, і американська, і радянська військові сили здійснювали насильницьку і психолого-політичну функції у зовнішній політиці США і СРСР.

Окрім військової сили американська і радянська дипломатії спиралися на економічну могутність своїх країн. У цьому відношенні американська дипломатія перебувала у кращому становищі, аніж радянська.

Автор дослідження дійшов висновку, що вагомим засобом дипломатії Сполучених Штатів були багатомільярдні інвестиції американського капіталу за рубезем, експорт наукомістських технологій, продуктів харчування, а також привілейоване становище американського долара на валютному ринку. Із-за економічної слабкості СРСР радянська дипломатія не могла широко користуватися подібними засобами. Разом з тим, у роботі зазначено, що фетишувати економічні фактори у зовнішній політиці СРСР і США було б помилково. Їх поведінка на міжнародній арені обумовлювалась не стільки економічними, скільки військово-політичними та ідеологічними факторами. Особливо це стосується їх відносин з країнами «третього» світу.

Дослідивши систему механізмів впливу на формування зовнішньої політики Сполучених Штатів, автор дійшов висновку, що вона повністю співпадає із політичною організацією американського суспільства, тоді як у Радянському Союзі вона співпадала частково.

Політична організація всякого суспільства включає лише матеріальні об'єкти: державу, політичні партії, різноманітні громадсько-політичні об'єднання і спілки. Політичні ідеї, погляди, вчення, що нерозривно пов'язані із політичними установами, матеріалізуючись в них, не перетворюються у «матеріальні» об'єкти, а тому не являються елементами політичної організації суспільства. Але вони разом із елементами політичної органі-

зації створюють так зване інтрасоцієтальне середовище, яке формує і детермінує все політичне життя.

Інтрасоцієтальне середовище, у якому формувалась зовнішня політика США, складалось насамперед під впливом досить численного стану американських виборців, що є неоднорідним за своїм соціально-економічним станом. Найважливіший вплив на формування американської зовнішньої політики здійснювали в першу чергу найзаможніші верстви американського населення. У періоди політичних криз суттєвий вплив на формування американської зовнішньої політики здійснював так званий «середній клас», що включає американських фермерів, чиновників, інтелігенцію та значну частину робітничого класу.

Важливими елементами американського інтрасоцієтального середовища, що впливали на формування американської зовнішньої політики, була громадська думка, мораль та суспільні ідеали.

У цілому автор дійшов висновку, що інтрасоцієтальне середовище, яке розвивалось на демократичних принципах і загальнолюдських нормах моралі і етики, формувало відповідну як внутрішню, так і зовнішню політику США.

Оскільки у Радянському Союзі існував, на думку автора, тоталітарно-феодальний комунізм, то він і визначав усе інтрасоцієтальне середовище у якому формувалась радянська зовнішня політика. Головною ознакою радянського тоталітаризму була поява у суспільстві нового пануючого класу - номенклатури, тобто, політбюрократії, яка владарювала в усіх сферах життя суспільства. Існування тоталітарно-феодального комунізму було можливе із-за наявності особливої організації — комуністичної партії, якій вдалося ідеологічно нейтралізувати і до певної міри примирити із реальним соціалізмом та його «цінностями» основну масу населення, мобілізувати соціальне захоплення ним значної частини робітників та сільських активістів, відсікти будь-яке інакшомислен-

ня, створити економічну і духовну пустелю.

Тоталітаризм у Радянському Союзі не передбачав ніякої опозиції, ні легальної, ні прихованої, не допускав ніякого інакшомислення, ніяких відтінків у «червоному» світосприйнятті. Він вимагав від громадян не пасивної, а активної покори, тобто усвідомлення свого духовного рабства як вищої форми «демократії».

Радянська номенклатура проявляла глибоку ворожість до інших соціальних груп населення у середині країни, а також до зовнішнього світу, іншої соціально-економічної системи, як ворожій їй сили. Своєю замкненістю номенклатура породжувала змовницьке мислення, постійно перебувала у страхі за своє існування. Номенклатура прагнула до зростання своєї влади не тільки у Радянському Союзі, але й за його межами. А досягти цього вона могла через експансію, поширення своєї влади на інші країни. Коли номенклатура проголошувала за мету перемогу соціалізму у світовому масштабі, то вона мала на увазі встановлення свого світового панування. Розуміючи економічну відсталість і неконкурентоздатність своєї соціально-економічної системи, номенклатура у зовнішній політиці робила ставку на силу. Звідси й постійно силовий тиск у міжнародних відносинах та атомний шантаж країн Заходу.

У роботі зроблено висновок про те, що радянське інтрасоцієтальне середовище формувалося класом номенклатури, тобто воно мало класовий характер і забезпечувало проведення експансіоністської зовнішньої політики і гонку озброєнь. На противагу СРСР американське інтрасоцієтальне середовище формували не тільки елементи американської політичної системи, але й громадські ідеали і норми моралі. У цьому криються коріння усієї зовнішньої політики Сполучених Штатів. Якщо радянська зовнішня політика мала класовий характер, то американська - національний.

У роботі досліджено також вплив екстрасоцієтального середовища на формування американської і радянсь-

кої зовнішньої політики. Екстрасоцієтальне середовище формувалося під впливом зовнішньої політики як США, так і СРСР, а також розвинених капіталістичних країн та країн «третього» світу. Дослідивши характер зовнішньої політики США і СРСР у період після другої світової війни, автор дійшов висновку, що у виникненні «холодної» війни та її культивуванні винні були обидві країни. Являючись найактивнішими суб'єктами міжнародних відносин Сполучені Штати і Радянський Союз прагнули змінити у найбільш сприятливому для себе напрямку екстрасоцієтальне середовище. Тому екстрасоцієтальне середовище не було статичним, воно постійно змінювалось. Якщо Сполучені Штати пристосовували форми і методи проведення своєї зовнішньої політики до змінюваного екстрасоцієтального середовища, то форми і методи зовнішньої політики Радянського Союзу залишались незмінними. Автор роботи дійшов висновку, що характер зовнішньої політики США і СРСР не був простою реакцією на екстрасоцієтальне середовище. Обидві країни прагнули впливати на розвиток екстрасоцієтального середовища у вигідному для них напрямі.

У другій главі дисертації досліджено політичний механізм формування зовнішньої політики США і СРСР.

Найактивнішим чином на формування зовнішньої політики США і СРСР впливала сукупність досить складних внутрішніх чинників. Одні з них впливали на процес формування зовнішньої політики обох країн безпосередньо через їх політичну систему, перш за все через державу, інші — через проміжкові ланки. Зокрема, одним із політичних факторів, що впливав на формування і проведення зовнішньої політики як США, так і СРСР були зміни у соціально-класовій структурі їх суспільств. Окрім панівних верств населення, які здійснюють основний вплив на формування зовнішньої політики, всі інші прошарки також привносили в неї свої інтереси, здійснювали свій вплив на політичну

систему.

Класові, соціальні сили, які є основним чинником, що здійснює вплив на формування зовнішньої політики держав, діють через певні громадсько-політичні організації, групи тиску, профспілки та інші елементи інтрасоціетального середовища.

Вивчення впливу партій на формування зовнішньої політики американської і радянської держав було одним з головних завдань автора дослідження.

Організуючою силою, що надавала і надає можливість всім верствам населення США брати участь у формуванні і здійсненні зовнішньої політики країни, є американська двопартійна система. Основними функціями буржуазних партій США є: функція представництва інтересів певних верств населення; функція зв'язуючої ланки між різними верствами населення і державним апаратом; функція засобу боротьби за державну владу; функція формування і проведення у життя політичного курсу в інтересах певної частини населення та інші.

Функція зняття боротьби буржуазних політичних партій США за державну владу проявляється перш за все у висуненні кандидатів на посаду президента, у повненні правлячої еліти. Головним у діяльності консервативної і демократичної партій є завоювання і утримання влади.

Діяльність політичних партій США регламентується як на місцевому, так і на федеральному рівнях. У роботі досліджено нормативно-правові акти, що регламентують діяльність політичних партій і зазначено, що це вело до підвищення їх стабільності і ефективності, зміцнювало їх внутрішню організованість, розвивало правову базу для закріплення двопартійної системи у структурі політичної організації американського суспільства.

У дисертаційній роботі дано неоднозначну оцінку впливу республіканської і демократичної партій на американське політичне життя. Діяльність партій набула

важливого політико-юридичного аспекту, поскільки су-перництво демократичної і республіканської партій за владу стало одним із вирішальних чинників, що впливає на характер політико-правових взаємовідносин президента і конгреса, на практику застосування діючих конституційних принципів і норм, що регулюють діяльність президента і конгресу у питаннях зовнішньої політики і тлумачення цих норм Верховним Судом.

Певне дистанціювання зовнішньої політики від проблем внутрішньої визначають специфічні форми участі партій американського суспільства у формуванні тих або інших аспектів.

Питання зовнішньої політики, як показав аналіз діяльності партій, займають важливе місце у їх взаємній боротьбі особливо під час виборчих компаній. Але зовнішньополітичну платформу висувають не партії, а її кандидати, а партії лише підтримують її.

Автор роботи дійшов висновку, що суть двопартійної системи полягає у тому, що вона дає можливість американському суспільству уникати серйозних політичних криз, відіграє роль альтернативи і протизваги у боротьбі за владу між різними групами за інтересами, підтримує мир і спокій у суспільстві.

Структура республіканської і демократичної партій надзвичайно децентралізована, а тому роль їх у керівництві органами влади і управління є незначною. Президент і законодавці керуються у своїй діяльності не партійними програмами /вони відсутні/, а власним розумінням тих або інших питань, політичними і економічними інтересами своїх виборців.

Разом з тим автор звернув увагу на те, що у США вживалось заходів для посилення партійного впливу на законодавчий і виконавчий органи через встановлення контактів партійних функціонерів з обраними на посаду особами. Існування так званої «здобичі» державних адміністративних посад у результаті перемоги на пре-

зидентських виборах, також давала можливість партійним функціонерам, у випадку їх призначення на високу державну посаду, брати безпосередню участь у виробленні і втіленні у життя окремих зовнішньополітичних програм.

Автор роботи дійшов висновку, що ні демократична, ні республіканська партії не беруть безпосередньої участі у формуванні зовнішньої політики країни або у державному управлінні. Їх функції зводились головним чином до залучення того чи іншого кандидата на виборну посаду голосів виборців.

Комуністична партія Радянського Союзу партією, тобто громадською організацією, була номінально. Вона була однією із різновидностей державного механізму, точніше, голою владою, що трималася виключно на насиллі. Знищивши після захоплення влади у Росії останню опозиційну партію — партію лівих есерів, комуністи знищували і свою партію. Поняття «партія» виділяє політичний рух, який існує поряд з іншими рухами і взаємодіє з ними.

Автор роботи ставив за мету дослідити не стільки формальну організаційно-структурну побудову КПРС — у цьому не було потреби, оскільки її структурна побудова відома широкому загалу — скільки її вплив на формування радянської зовнішньої політики у порівняльному контексті з буржуазними партіями США.

Комуністична партія Радянського Союзу перетворила радянські органи влади і управління у знаряддя боротьби за встановлення і зміцнення держави диктатури пролетаріату, а по суті, диктатури верхівки партії. Ієрархічні структури, величезний апарат, великі матеріальні ресурси перетворили партію, вірніше не саму партію, а її правлячу верхівку, у структуру номер один у всьому державному механізмі.

До прийняття Конституції СРСР 1977 р. діяльність КПРС ніякими законодавчими актами не регулювалась. У статті шостій Конституції КПРС йменувалась як «ке-

рівна і спрямовуюча сила радянського суспільства», як «ядро» політичної системи, всіх державних і громадських організацій, що постійно визначає «лінію» внутрішньої і зовнішньої політики» країни. Функції КПРС, що були закріплені Конституцією, були по суті функціями, що притаманні державі. Ці функції КПРС здійснювала з самого початку приходу до влади. Зовнішнім проявом єдності вищих партійних і державних органів були так звані постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР.

Вищі державні органи влади і управління СРСР — Верховна Рада, Рада Міністрів, міністерства, судові органи, прокуратура були всього-навсього продовженням центральних органів КПРС — Пленумів ЦК, Політбюро і Секретаріату ЦК КПРС. На партійних з'їздах і конференціях визначалася генеральна лінія партії у внутрішній і зовнішній політиці країни і обиралися члени Політбюро, Секретаріату ЦК і ЦК КПРС.

Центральні партійні органи мали монополію на формування кадрового складу вищих державних органів влади і управління. Заміщення усіх посад у зовнішньополітичних державних органах здійснювалось рішенням, що приймалося відповідними центральними партійними органами. Формування місцевих органів влади і управління, судових органів, прокуратури також було номенклатурою відповідних партійних органів.

КПРС, маючи власні центральні і місцеві органи у вигляді партійних комітетів, здійснювала через них контроль і керівництво вищими і місцевими органами державної влади і управління, суду, прокуратури.

Рішення, як вищих центральних партійних органів, так і місцевих органів з будь-яких питань соціально-економічного і політичного життя країни, а також вказівки партійних функціонерів, були обов'язковими для виконання усіма як державними органами, так і громадськими організаціями. Маючи свій власний апарат насилля, що у різні роки йменувався надзвичайна комісія, ОДПУ, НКВС, КДБ, партія вдавалася стосовно

непокірних чи інакшодумаючих до репресій.

Розгалужена сітка партійних організацій³ комітетами, бюро, секретарями, завідуючими відділами, їх заступниками, інструкторами породила партійну еліту, яка за своїм соціальним і політичним становищем у ієрархічній номенклатурній побудові знаходилася на вищих східцях по відношенню до державних і господарських номенклатурників. У сукупності вони становили панівний клас радянського суспільства.

У дисертації зазначається, що зовнішня політика країни впливає із внутрішньої політики панівного класу, вона є проявом на міжнародній арені суті політичного режиму країни, КПРС, йменуючи себе партією робітничого класу, не захищала його інтереси. Вона служила не робітничому класові, а ідеї збереження влади номенклатури для продовження у світовому масштабі комуністичного експерименту, створення і зміцнення світової системи соціалізму, встановлення панування класу номенклатури у світовому масштабі.

Комуністична партія через свої центральні органи не тільки формувала зовнішню політику країни, але й безпосередньо здійснювала її у багатьох випадках. Теоретичне обґрунтування напрямів розвитку зовнішньої політики здійснювалось вождями та вищими партійними органами. Як основні напрями зовнішньої політики партії, так і форми і методи її реалізації були обґрунтовані і розроблені В.І.Ленінім.

Зовнішня політика, яку проводила комуністична партія, була нахабно-агресивною і лицемірною. Проводячи у середині країни політику, спрямовану на знищення націй, на міжнародній арені комуністична партія демонструвала підтримку націй на самовизначення, вбачаючи у національно-визвольному русі свого союзника у боротьбі з країнами Заходу.

Аналіз матеріалу показує, що комуністична партія користувалася монопольним правом у формуванні і реалізації радянської зовнішньої політики. З цього монопо-

лізму впливала сильна сторона радянської зовнішньої політики — її плановість.

Планування радянської зовнішньої політики здійснювалось у ЦК КПРС, зокрема, у міжнародному, оборонному, ідеологічному, державно-правовому та інших його відділах. Воно було досить складним, багатоступеневим і орієнтувалося на думки різноманітних номенклатурних кіл, у першу чергу у Політбюро і апараті Секретаріату ЦК, і враховувало думки віськово-промислового комплексу, КДБ, пропозиції міністерства закордонних справ, міністерства зовнішньої торгівлі, міністерства зовнішніх економічних зв'язків та інших міністерств, і, що особливо важливо, рішень партійних з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, а також керівників зарубіжних комуністичних і робітничих партій. Складність планування зовнішньої політики свідчить, що вона формувалась не за велінням якоїсь особи або групи осіб, а у відповідності із інтересами всього класу номенклатури.

Автор роботи дійшов висновку, що якщо буржуазні партії США лише опосередковано могли впливати на формування американської зовнішньої політики, то КПРС користувалася монопольним правом формування і, навіть, реалізації зовнішньої політики СРСР.

У роботі досліджено роль різноманітних громадських, релігійних та інших організацій і груп за інтересами у формуванні зовнішньої політики США і СРСР. Автор дійшов висновку, що створення у Сполучених Штатах різноманітних організацій було добровільною справою громадян, в той час як у Радянському Союзі вони створювалися за ініціативою партійних органів і членство в них було добровільно-примусовим. Процес виникнення і функціонування різноманітних організацій визначав їх місце відповідно у американській і радянській політичній системах, а, значить, і їх роль у формуванні зовнішньої політики США і СРСР.

У Радянському Союзі створювались і функціонували лише ті громадські організації, що перебували під без-

посереднім контролем і керівництвом партійних структур. У багатьох випадках такі організації були гібридом з ознаками державної структури і громадської організації. Їх діяльність, кадрові питання і фінансування перебували під контролем апарату ЦК КПРС. Такими організаціями були Радянський комітет солідарності з країнами Азії і Африки, Всесоюзне агенство з авторських прав та інші. Уся організаційна робота в них велася апаратом спецфункціонерів, що затверджувались на відповідні посади Секретаріатом ЦК КПРС. За кордоном вони підтримували зв'язки із спорідненими організаціями, партіями і урядами, здійснювали фінансування їх діяльності, постачали зброю різноманітним загонам національно-визвольного руху.

Гібридом державної структури і громадської організації були і радянські профспілки. Посада голів профспілкових комітетів усіх рівнів була номенклатурою відповідних партійних комітетів. Профспілки брали безпосередню участь у здійсненні радянської зовнішньої політики за вказівкою Політбюро або Секретаріату ЦК КПРС. Вони надавали фінансову та іншу підтримку зарубіжним профспілкам під час страйків.

У роботі досліджено роль американських профспілок у формуванні зовнішньої політики США. Профспілки тут здійснювали свій вплив на формування американської зовнішньої політики, виділяючи певні суми грошей на підтримку того або іншого кандидата на посаду президента та члена конгресу, закликали своїх членів голосувати за певних кандидатів на виборні посади. Керівники американських профспілок неодноразово були членами делегацій США в ООН. Створюючи різноманітні центри та інститути у країнах «третього» світу, американські профспілки не тільки брали участь у формуванні, але й у реалізації зовнішньої політики США.

Специфічну роль у досягненні зовнішньополітичних цілей радянської номенклатури відіграла руська православна церква, яка була поставлена під партійний кон-

троль через органи КДБ. На міжнародній арені вона захищала так звані загальнодемократичні лозунги комуністичної партії боротьби за мир, за розрядку міжнародної напруженості, намагалася впливати на поведінку зарубіжних церков у вигідному для партійного керівництва напрямі.

Особливу роль на формування американської зовнішньої політики відігравав притаманний тільки американській політичній системі інститут лоббі.

Надзвичайно важливу роль у формуванні американської зовнішньої політики відіграють засоби масової інформації. Автор дійшов висновку, що американські засоби масової інформації виконували подвійну функцію: повідомляючи про ті або інші події у світі і дії уряду, вони впливали на формування громадської думки; у свою чергу громадська думка через засоби масової інформації виходила назовні і тим самим впливала на формування і проведення зовнішньої політики країни. Здійснення цілеспрямованого впливу на громадську думку ускладнюється тим, що американські засоби масової інформації не лише формально, але й фактично незалежні.

Із монополії влади КПРС впливала і її монополія на засоби масової інформації. Усі газети, радіо і телебачення перебували під постійним контролем і керівництвом з боку відповідних партійних комітетів. Матеріали стосовно зовнішньополітичних питань надходили лише по каналах телеграфного агенства Радянського Союзу /ТАРС/ відповідним чином препаровані. За всі роки перебування КПРС при владі у радянських засобах масової інформації не було жодного критичного матеріалу щодо зовнішньої політики Радянського Союзу. Є підстави твердити, що радянські засоби масової інформації були дієвим засобом формування такого інтрасоціетального середовища, яке б сприяло зміцненню позицій панівного класу номенклатури.

У дисертаційній роботі досліджено вплив військово-

промислового комплексу на формування як американської, так і радянської зовнішньої політики. Автор роботи визначив структуру військово-промислового комплексу обох країн, його функціонування. Специфічною особливістю радянського військово-промислового комплексу було функціонування його на правах тіньової економіки. Його успіхи базувались не на офіційних, а на секретних статтях бюджету країни. На його розвиток і функціонування виділялося стільки коштів і ресурсів, скільки він міг поглинути. Якщо радянський військово-промисловий комплекс був строго окресленим утворенням, то американський не мав окреслених меж, він постійно змінювався і являв собою по суті неформальний союз підприємців, що були зв'язані з військовим бізнесом, з чиновниками державного апарату, а також різними інститутами і групами населення.

Інтереси американського військово-промислового комплексу не завжди співпадали з інтересами інших груп бізнесу і різних соціальних верств населення, що породжувало протирічність і непослідовність у проведенні зовнішньої політики США в окремих регіонах.

Аналіз діяльності американського військово-промислового комплексу, його зв'язків із різними структурами законодавчої і виконавчої гілок влад свідчить, що він був досить впливовою і відносно самостійною політичною силою. Велика фінансова могутність, спроможність впливати на стан економічної кон'юнктури, політичного клімату у всьому світі давала йому можливість відігравати особливу роль при формуванні американської зовнішньої політики. Проте він здійснював вплив на формування зовнішньої політики США лише опосередковано.

Радянський військово-промисловий комплекс не відігравав якоїсь самостійної ролі у формуванні зовнішньої політики Радянського Союзу, оскільки його інтереси і інтереси правлячої партійної верхівки повністю співпадали, та і сам він постійно перебував під контро-

лем і керівництвом партійної номенклатури.

Радянський військово-промисловий комплекс почав проявляти самостійність і вплив на формування радянської зовнішньої політики у період появи «нового мислення» у середовищі радянського і партійного керівництва, коли воно пішло на переговори із Сполученими Штатами щодо заключення договорів про обмеження стратегічних озброєнь і скорочення звичайних озброєнь у Європі. Він намагався протидіяти американо-радянському зближенню і скороченню радянських ракетно-стратегічних і звичайних озброєнь.

У цілому, на думку автора, радянський військово-промисловий комплекс не здійснював самостійного впливу на формування радянської зовнішньої політики, хоча його окремі представники, входячи до вищого політичного керівництва країни, брали безпосередню участь не тільки у формуванні зовнішньої політики, але й у її реалізації.

У третій главі на основі аналізу різноманітних документів і практики діяльності зовнішньополітичних органів США і СРСР досліджено державно-правовий механізм формування і практику реалізації зовнішньої політики двох країн.

Сукупність певним чином організованих і взаємодіючих державних органів, що беруть постійну участь у процесі розробки і здійснення тих або інших зовнішньополітичних рішень становить зовнішньополітичний механізм. Якщо у Сполучених Штатах зовнішньополітичний механізм включав як законодавчий, так і виконавчий органи влади, то у Радянському Союзі, окрім вказаних органів, він включав ще й вищі партійні органи.

Зовнішньополітичний механізм держави США є головним структурним елементом політичного механізму зовнішніх зносин, найголовнішим інструментом забезпечення зовнішньополітичних потреб і інтересів американського суспільства, який за своєю внутрішньою

організацією є механізмом державним, а за способом регламентації — механізмом правовим.

Зовнішньополітичний механізм СРСР, будучи головним інструментом забезпечення на міжнародній арені інтересів класу номенклатури, за внутрішньою організацією був механізмом партійно-державним^М, а за способом регламентації — механізмом неправовим.

Характерною рисою зовнішньополітичних органів СРСР була їх неформальність; участь їх у формуванні і проведенні зовнішньої політики не була закріплена і не регламентувалась ні конституцією, ні іншими законодавчими актами; вони функціонували на основі практики, яка почала складатися відразу після захоплення влади в Росії комуністичною партією. Розробка і прийняття зовнішньополітичних рішень у Радянському Союзі здійснювались центральними партійними органами свавільно, таємно і досить вузьким колом номенклатурників. Усунення населення від участі у формуванні зовнішньої політики країни дозволяло панівному класові номенклатури проводити її методами, притаманними тоталітарним режимам.

Поняття «формування і проведення зовнішньої політики» співвідноситься з поняттям «держава». Держава виступає носієм суверенітету, є формою і механізмом, що забезпечує проведення зовнішньої політики панівного класу.

Суверенітет держави, який означає її повновладдя у територіальних межах у Радянському Союзі було узурповано комуністичною партією, і практично реалізувався через діяльність органів і посадових осіб, що у законодавчому порядку не завжди були уповноважені виступати від імені держави.

Зовнішньополітичними органами комуністичної партії були Політбюро і Секретаріат ЦК КПРС. Ці органи розробляли основні напрями зовнішньої політики Радянського Союзу і приймали рішення про шляхи і засоби її реалізації. Діяльність їх у законодавчому порядку не рег-

ламентувалась. Вони функціонували на основі практики, що склалася. Роль і сила впливу на формування зовнішньої політики того чи іншого члена Політбюро або ЦК КПРС, залежали від місця, яке він займав у ієрархічній структурі вищої партійної номенклатури.

В апараті ЦК КПРС були відділи, що займалися формуванням зовнішньої політики країни і підготовкою проектів рішень для прийняття їх на Політбюро. Важливу роль у цьому відігравали такі відділи ЦК КПРС, як міжнародний, оборонний, державно-правовий та інші.

Конституція 1936 року законодавчо оформила комуністичний тоталітарний псевдопарламентаризм, існування якого було підтверджено і в Конституції 1977 р.

У відповідності з радянськими конституціями зовнішньополітичними органами країни були двопалатна Верховна Рада і Рада Міністрів, що складалася з величезної кількості міністерств і відомств. Найважливішими серед них були міністерство закордонних справ, міністерство оборони, комітет державної безпеки, комітет із зовнішньоекономічних зв'язків, міністерство зовнішньої торгівлі. Через формальні конституційні зовнішньополітичні органи здійснювалася реалізація рішень, прийнятих центральними партійними органами.

Існування радянських державних зовнішньополітичних органів необхідне було номенклатурі для маскування тоталітарної суті режиму, для надання йому зовнішніх форм парламентаризму, схожих на ті, що існували у демократичних країнах Заходу.

Формування Верховної Ради і ради Міністрів здійснювалося під безпосереднім контролем і керівництвом ЦК КПРС. ЦК КПРС встановлював строки проведення виборів до Верховних Рад СРСР, союзних і автономних республік, а також місцевих Рад. Представництво у Верховній Раді СРСР визначалось ЦК КПРС за партійною, соціальною, національною, статевою і віковою ознаками. Кандидат у депутати до Верховної Ради СРСР зат-

верджувався ЦК КПРС, і у списки для таємного голосування вносилося прізвище тільки одного кандидата. Депутати Верховної Ради формально входили до різних галузевих комісій, але вони не діяли. Формально Верховна Рада складалася з двох палат — Ради Союзу і Ради Національностей, але засідання їх завжди проходило спільно.

Голова Президії Верховної Ради, голови Ради Союзу і Ради національностей формально обиралися на сесії Верховної Ради за рекомендацією ради старійшин, а фактично вони були номенклатурою Політбюро, так само, як і посада Голови Ради Міністрів, керівників міністерств і державних комітетів. Заступники міністрів і голів державних комітетів були номенклатурою Секретаріату ЦК КПРС.

Президія Верховної Ради була органом не робочим, а показовим, так само як і Рада Міністрів була високопоставленим розпорядчим і господарським органом. Реальними вищими законодавчими і виконавчими органами країни були Політбюро і Секретаріат ЦК КПРС.

Відносини між Політбюро і Секретаріатом ЦК КПРС були досить специфічними, склалися історично і залежали від того, хто засідав у цих органах: обрані ще за старого Генерального секретаря, чи ті, хто був обраний до Політбюро і Секретаріату ЦК КПРС за допомогою нового.

У Секретаріаті ЦК КПРС існувала визнана ієрархія. Тут був поділ на Секретарів, що були членами Політбюро, і Секретарів, що туди не входили. Статус Секретарів ретельно враховувався при прийнятті рішень, при розсиланні документів, у організації їх побутових умов, лікування і відпочинку, особистої охорони і т.ін.

Виступ Генерального секретаря, або Секретаря — члена Політбюро ретельно готувалися не окремими особами, індивідуально, а усім апаратом ЦК КПРС. Апарат ЦК КПРС відігравав важливу роль не лише у підготовці виступів, але й у прийнятті рішень, підготовці заяв

із зовнішньополітичних проблем. Він також був органом у якому генерувалися і формувалися ідеї з проблем зовнішньої політики СРСР, які потім виносилися Генеральним секретарем на вищі партійні форуми — з'їзди, конференції, пленуми ЦК КПРС, і які після їх прийняття у вигляді рішень відповідних центральних партійних органів ставали обов'язковими для виконання усіма без виключення як партійними, так і радянськими державними і господарськими органами усіх рівней.

Усі закони, укази або постанови формальних вищих органів влади і упарвління країни приймалися тільки за рішенням вищих партійних органів. Рішення про створення і структуру радянських зовнішньополітичних органів також приймалися відповідними вищими партійними органами.

У роботі проаналізовано роль окремих державних зовнішньополітичних органів у проведенні зовнішньої політики Радянського Союзу. Найважливішу роль у цьому відіграло міністерство закордонних справ, яке формально здійснювало керівництво роботою радянських посольств, місій і представництв СРСР у міжнародних організаціях.

Радянські посольства і представництва були дзеркалом системи, яку вони представляли. Характерним для них була величезна кількість співробітників, що перебували у родинних стосунках із високопоставленими партійними або державними функціонерами. Послами призначали, як правило, кадрових дипломатів. Але культивувався і практика призначення послами високопоставлених партійних функціонерів, що було своєрідною винагородою за тривалу і сумлінну службу на відповідній номенклатурній посаді.

У роботі аналізуються методи роботи радянської дипломатії, зазначається, що поведінка номенклатури на міжнародній арені досить часто була копією її поведінки у середині країни. Автор аналізує діяльність

міністерств оборони і комітету державної безпеки на міжнародній арені, відзначає специфічні методи і форми реалізації цими органами зовнішньополітичних партійних рішень.

На противагу СРСР формування і функціонування зовнішньополітичного механізму США визначається перш за все нормами Конституції, що регламентують як суб'єктів зовнішньополітичного механізму, так і їх компетенцію. Тому при дослідженні функціонування зовнішньополітичного механізму автор ґрунтовно проаналізував основи його побудови і джерела діяльності.

Конституція США відносить питання зовнішньої політики до компетенції федеральних органів. Там, де мова йде про зовнішньополітичні повноваження федеральних органів, Конституція детально їх не регламентує, а обмежується встановленням загальних управовноважуючих норм, що стосуються зовнішньополітичної діяльності законодавчого і виконавчого органів.

У Конституції США немає специфічних розділів про зовнішні влади, не вживається таке поняття і в інших законодавчих актах. Поняття зовнішньої влади являє єдність зовнішньополітичної компетенції і зовнішньополітичної діяльності органів держави і матеріалізується у різного роду їх зовнішньополітичних діях, таких як заключення міжнародних договорів і угод, вирішення міжнародних проблем, підтримання дипломатичних зносин і т.ін. Зовнішня влада є єдиним видом державної діяльності через яку забезпечується зв'язок даної держави з іншими державами, а також міжнародними організаціями.

Носієм законодавчої влади США є конгрес, який складається з палати представників і сенату. Конгрес здійснює оподаткування, позики, регулює торгівлю з іноземними державами, випускає гроші, оголошує війну, формує збройні сили і виділяє асигнування на їх утримання і т.ін. У заключній частині розділу 8 конституції сказано, що конгрес має право приймати будь-які за-

кони, які необхідні для реалізації повноважень як самого конгресу, так і повноважень, наданих конституцією урядові у цілому, або ж окремому його відомству чи посадовій особі.

Хоча Конституція нічого не говорить про комітети конгресу, саме в них зосереджено всю роботу законодавців. У палаті представників нараховується 22, а у сенаті - 16 комітетів. У роботі проаналізовано структуру і функціонування цих комітетів.

Носієм виконавчої влади є президент і підлеглий йому апарат, що складається із Ради національної безпеки, Адміністративно-бюджетного управління, Управління по розробці політики, Управління науково-технічної політики, економічної ради, Управління спеціального представника президента на торгівельних переговорах, Адміністративного управління, Ради з якості оточуючого середовища, а також міністерства і адміністративні відомства. Автор дисертаційної роботи здійснив детальний аналіз функціонування органів виконавчої влади і дійшов висновку, що виявити суб'єктів, що приймають конкретні зовнішньополітичні рішення, досить важко.

Окрім законодавчої і виконавчої гілок влади зовнішньополітичні питання можуть бути в центрі уваги судової гілки влади. Верховний Суд США, закріпивши за собою виключне право тлумачити Конституцію, став важливою політичною установою, що регулює обсяг повноважень органів законодавчої і виконавчої гілок влади і взаємовідносин між ними. Верховний Суд неодноразово втручався у спори між конгресом і президентом з причин їх зовнішньополітичної функції. Із його рішень виведено, що всі зовнішньополітичні повноваження виконавчої влади мають екстраконституційний характер. При формуванні і проведенні зовнішньої політики три конституційні гілки влади США мають можливість здійснювати вплив одна на одну і тим самим відігравати роль стримуючого фактора.

Автор роботи дійшов висновку, що ні шляхом бук-

вального, ні шляхом розширеного тлумачення Основного закону неможливо визначити реальні повноваження конгресу і президента у формуванні і проведенні американської зовнішньої політики.

Керівником зовнішньої політики США є президент, повноваження якого досить значні і весь час розширювались. Законодавча влада у реальній зовнішній політиці відіграє другорядну роль. Позбавлений органів реалізації зовнішньої політики конгрес не може брати участь у повсякденній зовнішньополітичній діяльності. Виконавча влада, а не конгрес користується і всіма джерелами інформації із зовнішньополітичних питань. При проведенні зовнішньої політики досить часто не конгрес, а виконавча влада виступала носієм суверенітету держави. Але з середини 70-х років конгрес почав вживати заходів, щоб самому визначати зовнішньополітичний курс країни. Тому говорити про самостійність виконавчої влади у формуванні і проведенні зовнішньої політики було б помилковим. Конгрес США створював законодавчу базу для проведення зовнішньої політики, здійснював контрольні функції стосовно зовнішньополітичної діяльності виконавчої влади, виступав у якості механізму, що забезпечував практичний зв'язок політики внутрішньої із політикою зовнішньою. Конгрес, встановлюючи у законах про бюджет асигнування на озброєння, військову і економічну допомогу зарубіжним країнам, розвідку, дипломатичне представництво і г.ін., обмежує можливості виконавчої влади маневрувати при здійсненні тих або інших зовнішньополітичних акцій. Тим самим конгрес може корегувати урядовий зовнішньополітичний курс.

Проте на практиці вирішальні повноваження перебувають у руках виконавчої влади. Посиленню виконавчої влади сприяла інтенсифікація міжнародних зносин. Тому об'єм зовнішньополітичної компетенції виконавчої влади визначається не стільки основним законом, скільки реальною політичною ситуацією. У середовищі

законодавців не завжди існує єдність поглядів і підходів у вирішенні окремих зовнішньополітичних питань, і виконавча влада, будучи більш мобільною, виправдовує свої дії швидким розвитком подій і секретністю заходів.

Аналіз практики формування і проведення американської зовнішньої політики показує, що конгрес не мирився із таким становищем. Протиборство двох гілок влади призводило до пошуків компромісу, до поступок, і у кінцевому підсумку до співробітництва. У цілому конгрес корегував і модифікував пропонований виконавчою владою зовнішньополітичний курс, вносячи до нього свої поправки. Така діяльність конгресу базується на основних конституційно-правових принципах США, а саме: федералізмі, контролі судових органів за відповідністю нормовстановлюючих актів конституції.

Аналіз практики формування зовнішньої політики Радянського Союзу показує, що виключну роль у цьому відігравали вищі партійні органи, а реалізація партійних зовнішньополітичних настанов здійснювалась як партійними, так і державними зовнішньополітичними органами. Характерним у реалізації радянської зовнішньої політики була постійна і широка участь у цьому процесі високопоставлених партійних функціонерів, а також органів комітету державної безпеки та міністерства оборони.

У цілому дослідження державно-правового механізму формування і реалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів дало авторові можливість зробити висновок про те, що зовнішньополітична ініціатива належала виконавчій владі. Проте вона завжди діяла у рамках законів, що приймались конгресом. Якщо вона прагнула діяти за їх рамками, то конгрес через прийняті резолюції, або через судові органи змушував її діяти у певному напрямі. У свою чергу виконавча влада також зверталася до судових органів, щоб змусити конгрес діяти у відповідності із чинним законодавством. Принцип розподілу влад у цілому забезпечував формування і

проведення зовнішньої політики США у рамках Конституції та інших законодавчих актів в інтересах не окремої групи або груп населення, а усієї американської суспільно-політичної і економічної системи.

Формування зовнішньої політики Радянського Союзу здійснювалось виключно вищими партійними органами, а її реалізація — як партійними, так і державними зовнішньополітичними органами. Формування і реалізація зовнішньої політики СРСР здійснювались поза Основним законом в інтересах класу номенклатури.

У висновках підводяться підсумки дослідження, зазначається, що проведене автором дослідження має теоретичне і практичне значення.

Найважливішим є висновок про те, що зовнішні функції держав США і СРСР постійно розширювались, і у багатьох випадках мали риси, притаманні будь-якому типові держав. Поряд із традиційно класичними функціями, такими як функція по захисту своєї території, держави США і СРСР виконували також специфічні зовнішні функції. Так, держава СРСР постійно здійснювала функції спрямовані на зміцнення існуючого суспільно-політичного ладу і соціалістичного способу виробництва; на розпалювання класової боротьби у капіталістичних країнах; на підтримку міжнародного робітничого і комуністичного руху та національно-визвольної боротьби у країнах «третього» світу.

Державі США були притаманні функції по захисту її суспільно-політичного ладу, а також усієї капіталістичної системи господарювання. Якщо зовнішні функції держави СРСР були спрямовані на захист інтересів класу номенклатури, то зовнішні функції держави США - на захист національних інтересів.

Важливим є висновок про те, що функції розширення і захисту сфери впливу національних інтересів США здійснювались головним чином ненасильницькими методами, в той час як держава СРСР здійснювала свої зовнішні функції головним чином силовими методами.

Досліджуючи політичний процес формування зовнішньої політики США і СРСР автор дійшов висновку про те, що у ньому брали участь усі елементи американської політичної системи, тоді як в СРСР тільки комуністична партія в особі її центральних органів. Американське інтрасоцієтальне середовище формувалось не тільки елементами політичної системи; воно формувалось під впливом громадських ідеалів і норм моралі. Радянське інтрасоцієтальне середовище формувалось класом номенклатури, який розробляв і впроваджував у життя ідеї, зафіксовані у програмі комуністичної партії.

Порівняльний аналіз впливу елементів політичної системи на формування зовнішньої політики США і СРСР дозволив досліднику зробити науково-обґрунтовані неоднозначні висновки.

Американська політична система, перебуваючи у постійному русі, забезпечувала участь у формуванні зовнішньої політики країни різноманітним верствам населення. Проте в окремі історичні періоди розвитку США певні сили об'єднуючись за інтересами, прагнули здійснити вагомий вплив на формування американської зовнішньої політики. Але коли такий вплив проявлявся, то в американському суспільстві виникали конфронтаційні ситуації і це не змушувало державні структури при формуванні політики країни враховувати інтереси решти елементів американської політичної системи. Отже, політичний механізм формування американської зовнішньої політики був досить складним, багатоелементним, динамічним, демократичним і забезпечував формування американської зовнішньої політики, яка за своїм характером була не класовою, а національною.

Багатоелементного політичного механізму формування радянської зовнішньої політики не існувало, оскільки радянська політична система включала тільки КПРС. Інші елементи радянської політичної системи — ВЛКСМ, профспілки — створювали тільки сприятливе

інтрасоцієтальне середовище для діяльності комуністичної партії, яка, виражаючи інтереси панівного класу номенклатури, проводила агресивно-експансіоністську зовнішню політику.

Аналіз суті і структури зовнішньополітичних органів США і СРСР, а також систем прийняття зовнішньополітичних рішень дозволяє зробити такі важливі науково-обґрунтовані висновки: у демократичній державі США створення, структурна побудова і регламентація функціонування зовнішньополітичних органів здійснювались на основі Конституції та законодавчих актів конгресу; вища виконавча влада не могла самостійно створювати зовнішньополітичні структури; прийняття і реалізація зовнішньополітичних рішень здійснювались усіма зовнішньополітичними органами США, ґрунтувались на правових і морально-етичних нормах; діяльність американських зовнішньополітичних органів була спрямована на захист національних інтересів США.

Створення і функціонування зовнішньополітичних органів радянської держави формально теж базувалася на Конституції СРСР та постановах радянського уряду, але фактично рішення про створення, структуру зовнішньополітичних органів приймалося відповідними центральними партійними органами; кадровий склад усіх зовнішньополітичних органів СРСР був номенклатурною Політбюро і Апарату ЦК КПРС; планування зовнішньої політики, прийняття рішень із питань зовнішньої політики здійснювались відповідними центральними партійними органами; проведення зовнішньої політики державними органами здійснювалось під керівництвом і контролем центральних органів партії; діяльність зовнішньополітичних органів була спрямована на захист класових інтересів номенклатури на міжнародній арені.

Оскільки і виконавча, і законодавча гілки влади США діяли на міжнародній арені в інтересах всього американського суспільства, то для них було характерним

співробітництво і взаємна підтримка. Це проявлялось у тому, що конгрес як правило підтримував доктрини і програми зовнішньополітичної діяльності президентів, асигнуючи на їх реалізацію необхідні кошти, давав згоду на заключення міжнародних договорів. У окремі періоди у стосунках між законодавчою і виконавчою гілками влади виникали протиріччя, які проявлялись у досить гострій формі, але не призводили до конфронтації. Принцип «розподілу влад», перетворившись у систему «стримувань і противаги», був не тільки дійовим засобом захисту національних інтересів США, але й реальним механізмом через який різноманітні верстви американського населення могли здійснювати вплив на всю американську зовнішню політику.

Аналіз практики державно-правового механізму формування і проведення американської і радянської зовнішньої політики дає можливість зробити висновок про те, що у США зовнішньополітичний механізм включав як законодавчу, так і виконавчу гілки влади, а в СРСР, у першу чергу, він включав вищі партійні органи, і в другу — державні зовнішньополітичні органи, головним чином, силові. У Сполучених Штатах зовнішньополітичний механізм за своєю внутрішньою організацією був механізмом державним, а за способом регламентації — механізмом правовим; в СРСР за внутрішньою організацією він був партійно-державним, а за способом регламентації — механізмом неправовим. Якщо у США поняття «формування і проведення зовнішньої політики» співвідносились з поняттям «державна», яка виступала носієм суверенітету і була формою і механізмом у забезпеченні проведення зовнішньої політики, то в СРСР це поняття співвідносилося з поняттям «партія», вищі органи якої формували і проводили зовнішню політику методами, притаманними тоталітарним режимам. Формування і реалізація зовнішньої політики СРСР здійснювалася поза Основним законом в інтересах класу номенклатури.

Автор дійшов висновку, що дослідження механізму формування і проведення зовнішньої політики США і СРСР має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Зараз в Україні йде процес політичного оновлення, удосконалюється конституційно-повноважний механізм вироблення і прийняття зовнішньополітичних рішень. Він передбачає демократичну процедуру вибору зовнішньополітичної стратегії, формування оборонного бюджету, затвердження примату міжнародного права як норми загальнолюдського буття. За цих умов необхідно використати досвід створення і функціонування кращих демократичних інститутів і традицій, які виробило людство, і врахувати негативний досвід СРСР.

Основні положення дисертації опубліковано у таких працях автора:

1. Історія держави і права зарубіжних країн. Київ: «Вентурі», 1994, /9 д.а./

2. Механізм формування і реалізації зовнішньої політики США і СРСР. Київ, 1993 /8,2 д.а./

3. Внешняя политика США: процесс формирования и механизм осуществления. Киев., изд-во КГУ, 1989 /5,02 д.а./

4. Процесс формирования и механизм осуществления политики США на Ближнем Востоке. Деп. в ИНИОН АН СССР N 27472 от 26.02. 1986 /12 д.а./

5. Конституційні основи формування і здійснення зовнішньої політики США. Київ: Знання, 1988 /2,5 д.а./

6. Держава і право в сучасній ідеологічній боротьбі. Київ: Знання, 1983 /2,5 д.а./

7. Боротьба народів Близького Сходу проти неоколоніалізму. Київ: Знання, 1973 /2,5 д.а./

8. Проти фальсифікації Великого Жовтня. — Український історичний журнал, N 10, 1975 /0,3 д.а. у співавторстві/

9. Права і свободи у соціалістичному і буржуазному суспільстві. — Вісник КДУ. Юридичні науки, N 22, 1981 /0,5 д.а./

10. Политика «открытых дверей» Египта. - Вопросы новой и новейшей истории, N 27, 1981 /0,4 д.а./

11. Военно-промышленный комплекс и его роль в формировании государственного аппарата, внешнеполитических концепций США. - Проблемы правоведения, N 43, 1982 /0,4 д.а./

12. Під імперіалістичним контролем. — Трибуна лектора, N 7, 1984 /0,3 д.а./

13. Роль законодавчого, виконавчого та інших органів і організацій США у формуванні близькосхідної політики. - Вісник КДУ. Юридичні науки, N 25, 1984 /0,4 д.а./

14. Ліванський вузол. — Трибуна лектора, N 6, 1986 /0,2 д.а./

15. Роль буржуазных партий США в политическом механизме внешних сношений. — Проблемы правоповедения, N 46, 1986 /0,3 д.а./

16. Роль лоббі в політичному механізмі формування політики США на Близькому Сході. — Вісник КДУ. Юридичні науки, N 27, 1986 /0,4 д.а./

17. Наукова неспроможність буржуазних концепцій виникнення і розвитку Радянської держави і права. Вісник КДУ. Юридичні науки, N 28, 1987 /0,5 д.а./

18. Процесс формирования и механизм осуществления политики США на Ближнем Востоке. — Новая и новейшая история, N 33, 1987 /0,5 д.а./

19. Роль буржуазного государства в формировании и осуществлении внешней политики США. — Проблемы правоповедения, N 49, 1988 /0,4 д.а./

20. Система «сдержек и противовесов» в механизме формирования и осуществления внешней политики США. — Проблемы правоповедения, N 50, 1989 /0,4 д.а./

21. Зовнішні функції сучасної буржуазної держави. — Вісник КДУ. Юридичні науки, N 31, 1990 /0,5 д.а./

22. Влияние экстрасоциетальной среды на формирование внешней политики США. — Новая и новейшая история, N 36, 1990 /0,5 д.а./

23. Зовнішні функції держави США і засіб їх здійснення. — Проблеми правознавства, N 51, 1990 /0,4 д.а./

24. Держава в політичній організації радянського суспільства. — Вісник КДУ. Суспільно-політичні науки, N 2, 1991 /0,4 д.а./

25. Влияние интрасоциетальной среды на формирование внешней политики США. — Вопросы новой и новейшей истории, N 33, 1992 /0,5 д.а./

Шевченко А.А. Механизм формирования и реализации внешней политики США и СССР /историко-юридическое сравнительное исследование/. Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 - теория и история государства и права; история политических и правовых учений. Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1995 г.

Защищается 25 научных работ и рукопись диссертации, которые содержат исследование механизма формирования и реализации внешней политики США и СССР. Установлено, что механизм формирования внешней политики США включал различные элементы политической системы американского общества; в Советском Союзе он включал только центральные органы коммунистической партии. Реализация внешней политики США осуществлялась через внешнеполитические органы государства, а в Советском Союзе - через государственные и центральные партийные органы. Основные результаты диссертационного исследования нашли реализацию в публикациях диссертанта, а также в учебном процессе юридических вузов республики.

Shevchenko A.A. Mechanism of forming and realization of the foreign policy of the USA and the USSR (historical-juridical comparison investigation).

Dissertation for the scientific Doctor of Law Sciences competition degree on the speciality 12.00.01-Theory and history of state and law; history of political and law sciences. Kyiv University Named After Taras Shevchenko. Kyiv, 1995.

25 scientific works and thesis manuscript are defended. They contain the investigation of a mechanism of forming and realization of the foreign policy of the USA and the USSR. It has been determined that the mechanism of forming of the foreign policy of the USA included different elements of political system of american society and in the USSR it consisted of the central organs of the communist party. A realization of the foreign policy of the USA was

carrying out by the foreign organs of state and in the USSR by the central organs of party and state.

The main results of the research have been published and also applied in the process of teaching.

Ключові слова:

Держава, конституція, розподіл влад, політична система.

AB 33.170